

JACEK JAN PAWŁOWICZ

Żytomierz – Ukraina

Pojęcie przebóstwienia małżeńskiego w teologicznej myśli Cerkwi prawosławnej

Marriage as a Place of Divinization

Małżeństwo chrześcijańskie jest tajemnicą miłości, która tworzy z małżeństwa i rodziny szczególnego rodzaju wspólnotę. Miłość małżonków, która ma swoje źródło w miłości Bożej, zostaje ubogacona obecnością i działaniem Ducha Świętego, który naturalne więzi utrwala i jednoczy, czyniąc z małżeństwa i rodziny „domowy Kościół”¹. Sakrament ten trwa razem z małżonkami, ponieważ trwa utworzony przez nich w chwili ślubu węzeł miłości i jedności. Małżeństwo i rodzina jako komórka wielkiego Kościoła czerpie swą wartość i moc z Trójcy Świętej. Wszystkie czyny małżonków muszą być ukierunkowane na urzeczywistnienie prawdziwej miłości i jedności między nimi, ich dziećmi i Bogiem, wszystkie są uczestnictwem w miłości łączącej samą Trójcę Świętą².

Tylko siła miłości pozwala człowiekowi zrezygnować z siebie i całkowicie oddać się drugiemu, zjednoczyć się z nim. Spojrzenie miłości ukazuje perspektywę prawdziwej duchowej przemiany, jaka powinna nieustannie trwać w chrześcijańskim małżeństwie. Ową duchową przemianę Cerkiew prawosławna określa mianem przebóstwienia, które dokonuje się pod czujnym spojrzeniem miłującego Boga, które stanowi dla męża i żony nieustanne wezwanie i zachętę do troski o własną duchową przemianę oraz przemianę współmałżonka, a to w konsekwencji ma zaowocować przebóstwieniem ich samych i ich rodziny³. W ten sposób wspólnota małżeńsko-rodzinna jest szczególnym miejscem, w którym ma

¹ Por. KK 11.

² Por. W.B. Skrzydlewski, *Chrześcijańska wizja miłości, małżeństwa i rodziny*, Kraków 1982, s. 133-135.

³ Por. M.P. Laroche, *Mały Kościół – mistyczna przygoda małżeństwa*, Hajnówka 2006, s. 44-45.

się urzeczywistniać przebóstwienie małżonków i ich potomstwa. Przebóstwienie jest więc zadaniem i obowiązkiem członków wspólnoty rodzinnej, którą zresztą nie bez podstaw św. Jan Chryzostom nazywa „małym Kościołem”⁴.

1. CZYM JEST PRZEBÓSTWIENIE?

Przebóstwienie (gr. *theosis, theopoiesis*) jest pojęciem teologicznym, które zostało wypracowane na Wschodzie, a rozwinięte przez teologów prawosławnych. Z czasem zaczęło ono również przenikać na Zachód, stosował je np. Marcin Luter. W jednym z kazań w 1526 r. powiedział, że Bóg *posłał do nas Chrystusa, umiłowanego swego Syna, wylewa siebie w nas i wciąga nas w siebie, aby On całkowicie i w pełni stał się człowiekiem, a my – przebóstwili się*⁵. Nie jest ono również obce Kościołowi rzymskokatolickiemu.

Theosis jest to stan, w którym Bóg dopuszcza człowieka do współdziałania w swej boskiej naturze drogą pewnego uczestnictwa przez podobieństwo. Jest to przeniknięcie i przemiana całego bytu ludzkiego przez nadprzyrodzoną moc Bożej łaski. Sensem przebóstwienia jest powołanie i ostateczny cel, czyli świadome i dobrowolne poddanie się łasce Boga, która upodabnia człowieka do Niego⁶.

Nauka o przebóstwieniu została krótko sprecyzowana przez św. Atanazego Wielkiego, który stwierdził: *Bóg stał się człowiekiem, żeby człowiek stał się Bogiem*. Tak więc, według św. Atanazego przebóstwienie jest celem wcielenia się Boga w Chrystusie. Jest to również cel i sens istnienia każdego człowieka, który jest wezwany do przebóstwienia, a ono oznacza osobiste spotkanie człowieka z Bogiem, jest uczestnictwem w życiu Trójcy Świętej⁷. W tym kontekście chrześcijaństwo, jak twierdził teolog prawosławny Sołowjow, jest nie tylko wiarą w Boga, lecz również wiarą w człowieka, w możliwość realizacji bóstwa w człowieku, dzieje się to przez narodziny Boga w człowieku i człowieka w Bogu. Przyjście na świat Chrystusa, Bogo-Człowieka, ustanawia doskonałą jedność, realizuje jedność w dwoistości, misterium teandryczne⁸.

Źródłem i wzorem przebóstwienia jest więc Wcielenie Jezusa Chrystusa. Bóg ofiarowuje światu swojego umiłowanego Syna, który stał się człowiekiem. Praw-

⁴ Jan Chryzostom, *Homilia 20 na List do Efezjan 6*, w: *O małżeństwie, wychowaniu dzieci i ascezie*, Kraków 2002, s. 60.

⁵ Cyt. za K.Ch. Felmy, *Współczesna teologia prawosławna*, Białystok 2005, s. 171.

⁶ Por. Przebóstwienie, w: *Wikipedia – Wolna Encyklopedia*, <http://pl.wikipedia.org/wiki/Przebóstwienie> (dostęp: 18.02.2009); zob. także *przebóstwienie*, w: E. Smykowska, *Ikona – Mały słownik*, Warszawa 2002, s. 65.

⁷ Por. K.Ch. Felmy, dz. cyt., s. 172.

⁸ Por. T. Špidlík, *Mysł rosyjska. Inna wizja człowieka*, Warszawa 2000, s. 44.

dę tę wyraził w swoim nauczaniu św. Symeon Nowy Teolog⁹: *Bóg-Słowo pożytyczył od nas ciało, którego nie miał ze swej natury. Stał się On człowiekiem, którym nie był. Tym, co w Niego wierzą, daje swoją własną boskość, aby stali się jej uczestnikami; boskość, której ani anioł, ani człowiek nie mógłby nigdy zdobyć. [...] I ludzie stali się bogami, którymi nie byli, dzięki przybraniu i łasce (qe,sei kai. ca,riti). Poprzez nie On obdarza ich mocą, aby się stali synami Boga. Oto dlaczego stawali się synami Boga i teraz stają się synami Boga w ten sam sposób. Nigdy nie zaprzestaną tego czynić*¹⁰.

W Chrystusie Bóg objawia się jako miłość. Człowiek, stworzony na obraz i podobieństwo Boga, jest również powołany do miłości, która wyraża jego istotę. Chrystus jako idealny człowiek urzeczywistnia ideał miłości rozumianej jako jedność. Jednocząc w sobie to, co Boskie z tym, co ludzkie Chrystus objawia przebóstwienie człowieka jako ostateczny cel miłości. Jedność, będąca jednością „dwóch”, rodzącą „trzeciego”, implikuje wyrzeczenie, „ogołocenie”, bez którego jedność nie byłaby możliwa do urzeczywistnienia. Chrystus, w którym Bóg objawia się jako miłość, odsłania Boga, który się „ogołocił”, „uniżył”¹¹.

2. MAŁŻEŃSKIE PRZEBÓSTWIENIE

W Księdze Rodzaju (2,24) czytamy: *[...] stają się jednym ciałem*. Małżonkom w sakramencie małżeństwa zostaje nadana szczególna godność, staje się ono przebóstwione w miłości. Mąż i żona powinni być małżonkami nie tylko według ciała i przepisów prawa, lecz także według duszy i serca. Posłuszeństwo łasce sakramentu otworzy przed nimi bramę do niewysłowionej radości, jaką jest jedność małżeńska zatopiona w Bogu. Tym samym sakrament małżeństwa wprowadza związek mężczyzny i kobiety w głębię bóstwa i człowieczeństwa Zbawiciela. Inaczej mówiąc, małżeństwo mistycznie odzwierciedla Kościół, żywą spójnię męża i żony na wzór jedności Bogociałowika i Jego Ciała-Kościola¹².

Małżeństwo nie może istnieć, jeśli małżonkowie nie oddadzą w Chrystusie całkowicie swego życia drugiemu. To właśnie znaczy: *Bądźcie poddani w bojaźni Bożej*. Stosunek poślubionych sobie mężczyzny i kobiety wpisuje się w swo-

⁹ Symeon Nowy Teolog (949-1022), święty prawosławny, mistyk i teolog bizantyjski; 987-1005 igumen monasteru k. Konstantynopola; autor traktatów teologicznych i etycznych oraz hymnów; głosił teologię Ducha Świętego, stanowiącą podstawę XIV-wiecznego ruchu mistycznego – hezychazmu, za: *Encyklopedia Internautica*, www.encyklopedia.interia.pl (dostęp: 19.02.2009).

¹⁰ Cyt. za Basil Krivocheine, *Przebóstwienie w nauce św. Symeona Nowego Teologia*, w: www.teofil.dominikanie.pl/test/index.php/content/view/315/116 (dostęp: 18.02.2009).

¹¹ Por. P. Evdokimov, *Kobieta i zbawienie świata*, Poznań 1991, s. 157.

¹² Por. Abp Sawa Hrycuniak, *Prawosławne pojmowanie małżeństwa*, Białystok 1994, s. 53.

jej głębi w tajemnicę jedności Chrystusa ze swym Kościołem: prawdziwe małżeństwo musi być osadzone w Kościele. Jeśli mąż nie staje się Chrystusem dla swej żony, a ona Chrystusem dla niego, nie zrealizują pełni swej duchowej istoty. Mężczyzna i kobieta w tej tajemnicy wzajemnie rodzą się duchowo. W rzeczywistości to Chrystus daje życie Kościołowi, ale Kościół – którego ikoną jest Matka Boża – rodzi Chrystusa w duszy człowieka wierzącego. Zatem mężczyzna i kobieta stają się w małżeństwie płodni duchowo, każdy rodzi drugiego w Chrystusie i w Chrystusie drugiego otrzymuje¹³. W ten sposób urzeczywistniają oni swoją jedność. Owa metafizyczna jedność małżonków stanowi Misterium możliwe do wyjaśnienia jedynie na płaszczyźnie Trójcy Świętej. Wzajemne stosunki małżonków winny mieć za wzór właśnie tę jedność, jaka panuje między Osobami Boskimi.

Mąż i żona stanowią więc jeden byt, jedno ciało na wzór Syna Bożego – Boga, który został człowiekiem, aby jego naród mógł stać się w Nim Jego Mistycznym Ciałem – Kościołem. Za pośrednictwem sakramentu małżeństwa natura ludzka, nic nie tracąc ze swej materii, uczestniczy, łączy się w rzeczywistości Ducha Świętego – ulega przeobstąpieniu¹⁴.

Bóg objawiony w Chrystusie nakazuje ludziom, aby się wzajemnie miłowali. Miłość jako jedność, pozostająca jednością „dwóch”, urzeczywistnia się w miłości mężczyzny i kobiety. Chrystus objawia jedność pierwiastka męskiego i kobiecego, odwzorowującą jedność Trójjedynego Boga. Myśl tę wyrażono w rosyjskim rytuale sakramentu małżeństwa pochodzącym z XIII wieku, w którym czytamy: *Zjednocz ich Panie, w jedną myśl, w jedną miłość, zjednocz w jedną płęć*¹⁵. Zjednoczenie kobiety i mężczyzny dokonuje się poprzez wyrzeczenie, uniżenie, rezygnację ze swojego „ja”, naśladujące uniżenie i wyrzeczenie samego Boga, dokonującego wyrzeczenia z miłości do człowieka, który jak powie św. Paweł Apostoł: *Uniżył samego siebie, stawszy się posłusznym aż do śmierci, i to śmierci krzyżowej* (Flp 2,8). Kobieta i mężczyzna, zjednoczeni dzięki wyrzeczeniu – rezygnacji ze swojego „ja” – upodabniają się do Chrystusa, który jednocząc to, co ludzkie z tym, co Boskie, sprawia, że zjednoczeni, kobieta i mężczyzna, osiągają stan przeobstąpienia, stając się tym samym nieśmiertelnymi. Jak powie Evdokimov, *w ostatecznej instancji wyznać komuś: «kocham cię» znaczy tyle, co powiedzieć: «będziemy żyć zawsze»*¹⁶. Dzięki Chrystusowi, który ogołaca starego człowieka z jego grzesznych przywiązań i odnawia na obraz Tego, który go stworzył, człowiek staje się wieczny. Małżeństwo w sposób szczególny osadza człowieka w tym akcie odnowy i przemiany, umożliwiając mu owo

¹³ M.P. Laroche, *Mały Kościół...*, s. 36-37.

¹⁴ Por. Abp Sawa Hrycuniak, *Prawosławne...*, s. 52-53.

¹⁵ Cyt. za M. Gorczakow, *O tajnie suprużestwa*, Sankt Peterburg 1880, s. 7.

¹⁶ P. Evdokimov, *Kobieta i zbawienie...*, s. 157.

„ogołocenie” w miłości i z miłości ze względu na dobro drugiego człowieka – współmałżonka, ze względu na ich jedność¹⁷.

Należy jednak pamiętać, co podkreśla Cerkiew, że to nie mężczyzna i kobieta jednoczą się przed Bogiem. Ani mężczyzna, ani kobieta nie mają w sobie, w swej naturze przypadłości bycia jednym: nie mogą zatem obdarować się czymś, czego nie mają. To Bóg ich łączy w sakramencie małżeństwa i stanowi ich jedność. Jest miłością, która mąż i żona dzielą się i w której jednoczą się jedno w drugim¹⁸.

Przebóstwienie małżonków jest więc konsekwencją ich „ogołocenia” i zjednoczenia ze sobą nawzajem i z Chrystusem działającym wraz z Ojcem i Duchem Świętym w sakramencie małżeństwa. Święty Symeon Nowy Teolog, tak mówi na ten temat: *Ci, którzy zostali uznani za godnych włączenia w Niego [Chrystusa] i posiadania Go jako Głowy... także stają się bogami przez przybranie, podobni do Syna Bożego. Co za cud! Ojciec odziewa ich w pierwszą szatę, szatę, którą odziany był Chrystus zanim świat powstał. Gdyż jest powiedziane: «Wszyscy ci, którzy zostali ochrzczeni w Chrystusie, przyoblekli się w Chrystusa», to znaczy w Ducha Świętego, który sprawia, że cała nasza istota doznaje niesłychanej, nieopisanej Boskiej przemiany, na sposób godny Boga¹⁹.*

Łaska otrzymana w sakramencie małżeństwa oraz wcześniejsze dary chrztu świętego włączają „mały Kościół” – rodzinę – do Kościoła Chrystusowego, czyniąc małżonków i ich potomstwo „członkami Chrystusa”, Który tym samym dopuszcza ich do współdziałania w swej boskiej naturze. Przebóstwienie jest więc procesem ciągłym, tak jak ciągłym jest działanie łaski sakramentu małżeństwa. Mąż i żona nieustannie oddając się sobie wzajemnie, wyrzekając się przy tym własnych indywidualnych pragnień dla dobra wspólnego upodobniają się tym samym do Chrystusa, który w momencie Wcielenia unżył się, w imię wyższego celu – zbawienia rodzaju ludzkiego. Cerkiew prawosławna wskazuje właśnie na ten duchowy związek sakramentu małżeństwa z Wcieleniem Chrystusa. Małżonkowie nieustannie celebrować ten sakrament gdy zachowują przykazania, które są drogą prowadzącą do przebóstwienia, przyjmując Ciało i Krew Chrystusa w Komunii św. oraz inne sakramenty Kościoła. Tajemnica przebóstwienia małżonków wyraża się także w ich nieustannej czujności, aby być Chrystusem dla swojego współmałżonka oraz aby dbać o swoje zbawienie i zbawienie swoich dzieci.

¹⁷ Por. tenże, *Sakrament miłości*, Białystok 2007, s. 127-128.

¹⁸ Por. M.P. Laroche, *Mały Kościół...*, s. 22-23.

¹⁹ Cyt. za Basil Krivocheine, *Przebóstwienie w nauce św. Symeona Nowego Teologa...*

3. EUCHARYSTIA A PRZEBÓSTWIENIE MAŁŻONKÓW

Zwłaszcza rola Eucharystii w procesie przebóstwienia małżonków zasługuje na szczególne uwypuklenie, gdyż to właśnie Eucharystia czyni męża i żonę członkami Ciała Chrystusa. Związek pomiędzy małżeństwem i Eucharystią jest widoczny już w perykopie opisującej wesele w Kanie Galilejskiej (J 2,1-11). Jak woda została przemieniona przez Chrystusa w wino radości, tak grzeszna ludzka natura, dzięki obecności w niej Eucharystycznego Chrystusa, zostaje przemieniona w nową rzeczywistość – zostaje przebóstwiona²⁰.

Na przebóstwienie, jakie dokonuje się w człowieku przyjmującym Ciało i Krew Chrystusa wskazywał, uznawany również przez Kościół prawosławny, św. Augustyn z Hippony, Doktor Kościoła, który pisał: *Ten Chleb, który widzicie na ołtarzu, uświęcony Słowem Bożym, jest Ciałem Chrystusa. Ten Kielich, a raczej to, co jest w kielichu, uświęcone Słowem Bożym, to Krew Chrystusa. W ten sposób Chrystus Pan chciał nam dać Ciało i Krew swoją, którą wylał za nas na odpuszczenie grzechów. Jeśli dobrze to przyjmujecie, sami stajecie się tym, co przyjmujecie. Powiada bowiem Apostoł: «Jeden jest Chleb, zatem my – liczni – jesteśmy jednym ciałem» (1 Kor 10,17). W tym Chlebie zawiera się nauka, jak powinniście kochać jedność. Bo czy ten Chleb został sporządzony z jednego ziarna? Czy nie z wielu ziaren pszenicy? Zanim stały się one Chlebem, były oddzielnie. Złączyła je woda, a przedtem zostały zmielone. Również wy zostaliście zmieleni upokorzeniem postu i obrzędem egzorcyzmu. Nastąpił chrzest – i woda, którą zostaliście pokropieni, nadała wam kształt chleba. Ale żeby był chleb, trzeba go upiec. Gdzie zatem jest ogień? To jest bierzmowanie, czyli namaszczenie Ogniem, sakrament Ducha Świętego. I stajecie się Chlebem, który jest Ciałem Chrystusa²¹.*

Przebóstwienie, do jakiego jest wezwana każda wspólnota małżeńsko-rodzinna, jest stanem całkowitej przemiany, której dokonuje w niej przez łaskę Duch Święty. Małżonkowie, którzy rozpoczęli ten proces, są w stanie lepiej, wierniej zachowywać Boże przykazania, doskonałą swoją miłość i jedność małżeńską. Duch Święty daje im boski rozum i wyzwolenie od zepsucia. Nie otrzymują oni nowej duszy, lecz Duch Święty jednoczy się z nimi istotowo, z ich ciałem i z duszą. Czyni z nich dzieci Boże, bogów przez przybranie i choć nie przestają być ludźmi, stworzeniem, to jednak duchowo przenoszą się na innym poziomie, ich relacja Bogiem staje się głębsza, bardziej zażyła.

Podstawą przebóstwienia jest Wcielenie. Przebóstwienie stało się możliwe od czasu, gdy Słowo przyjęło ciało, przyjęło nasze człowieczeństwo i dało nam

²⁰ Por. J. Meyendorf, *Małżeństwo w prawosławiu – liturgia, teologia, życie*, Lublin 1995, s. 27.

²¹ Św. Augustyn, *Sermo*. 227 (PL 38,1099n).

swoją boskość, i od momentu, gdy człowiek przyoblekł Chrystusa we chrzcie. Dokonuje się ono przede wszystkim przez udział w życiu sakramentalnym Kościoła. Będąc stanem świadomym duchowo i jasno odczuwanym przez tego, który go otrzymuje, przebóstwienie pozostaje zawsze misterium, przewyższającym wszelkie ludzkie zrozumienie i niedostrzeganym przez większość ludzi. Rzeczywiście ci, którzy zostali nim obdarzeni, są nieliczni, chociaż wszyscy ochrzczeni są do niego powołani²². Jeśli go nie dostąpili, to ich wina, że sami pozbawiają się przebóstwienia, gdyż przebóstwienie jest częścią zbawczego działania Boga. Właściwie jest samym jego celem.

ABSTRACT

Marriage as a Place of Divinization

Christian marriage is a mystery of love which makes marriage and family a community of a very special kind. Marriage and family, as a basic unit of the universal Church, derives its worth and power from the Holy Trinity. All the deeds of spouses must be directed at realization of true love and unity between themselves, their children and God, all these deeds are participation in the love that unites the Holy Trinity itself. Only the power of love allows human beings to practice self-denial and totally give themselves to the other one, to unite with them. The look of love shows the prospect of real spiritual transformation – divinization, as it is the look of God himself and constitutes for the other one – husband or wife – a constant call for care of their spiritual transformation as well as transformation of their spouses, which, in turn, is to bear fruit as divinization of themselves and their family. Divinization is the task and duty of members of the family community which, not without reason, is called «little Church» by St. John Chrysostom.

Divinization (Greek theosis, theopoiesis) is a theological term, which originated in the East and was developed by Orthodox theologians. It is the state in which God allows a human being to participate in His divine nature by way of certain participation through similarity. It is the penetration and transformation of the whole human being by the supernatural power of Divine grace. The sense of divinization lies in its being a calling and the ultimate goal, i.e. conscious and voluntary submission to the grace of God which makes a human being and God alike.

Each marriage and family community is called to such divinization which is the state of a total transformation accomplished by the Holy Spirit through the grace of sacrament. Spouses, who have begun this process, are able to follow the commandments of God more faithfully and in a better way, and subsequently they perfect their love and marital unity.

Key words:

marriage, marriage and family community, divinization, Orthodox Church

Słowa kluczowe:

małżeństwo, wspólnota małżeńsko-rodzinna, przebóstwienie, Cerkiew prawosławna

²² Por. B. Krivocheine, *Przebóstwienie w nauce św. Symeona Nowego Teologa*, dz. cyt.